

# CORPUS

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ • ΙΣΤΟΡΙΑ • ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ

## Ανθρωποθυσίες

στην Προκολομβιανή  
Αμερική

ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ  
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ  
ΤΩΝ ΕΤΡΟΥΣΚΩΝ

ΦΥΣΙΚΕΣ ΑΡΧΑΙΕΣ ΒΑΦΕΣ  
ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

ΤΣΑΤΑΛ ΧΟΥΓΙΟΥΚ  
ΜΙΑ ΠΡΩΙΜΗ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ  
«ΠΟΛΗ»

ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΑ ΔΡΩΜΕΝΑ  
ΣΕ ΕΝΑΝ ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΟ ΝΑΟ

ΑΝΤΑΛΛΑΓΕΣ  
ΣΤΗΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ





## Μιθριδάτης ΣΤ' ο Ευπάτωρ «Βασιλεύς του Πόντου»

«Και ο Μιθριδάτης πέθανε με αυτόν τον τρόπο. Ήταν ο δέκατος έκτος βασιλιάς από τον Δαρείο, τον γιο του Υστάσπου, του βασιλιά των Περσών, και ο όγδοος από εκείνον τον Μιθριδάτη που αποστάτησε από τους Μακεδόνες και απέκτησε το βασίλειο του Πόντου. Εξήσε εξήντα οκτώ ή εξήντα εννέα χρόνια, από τα οποία ήταν βασιλιάς τα πενήντα επτά, διότι το βασίλειο περιήλθε σ' αυτόν όταν είχε ορφανέψει. Υποδούλωσε τα γειτονικά έθνη των βαρβάρων και υπέταξε πολλούς από τους Σκύθες, πολέμησε πεισματικά τους Ρωμαίους επί σαράντα χρόνια, κατά τα οποία κατέλαβε πολλές φορές τη Βιθυνία και την Καππαδοκία, επέδραμε στην Ασία και στη Φρυγία, στην Παφλαγονία, στη Γαλατία και στη Μακεδονία. Εισέβαλε επίσης και στην Ελλάδα, όπου πέτυχε πολλά και μεγάλα κατορθώματα, και ήταν κυρίαρχος της θάλασσας από την Κιλικία μέχρι το Ιόνιο, ώσπου ο Σύλλας τον περιόρισε πάλι στο πατρικό του βασίλειο, αφού προκάλεσε την καταστροφή εκατόν εξήντα χιλιάδων στρατιωτών του. Παρά την τόσο μεγάλη αυτή ήττα που υπέστη, ξανάρχισε με ευκολία τον πόλεμο. Αντιμετώπισε στις μάχες τους πιο γενναίους στρατηγούς, ηττήθηκε από τον Σύλλα, τον Λοίκουλο και τον Πομπήιο, αλλά πολλές φορές αποδείχθηκε και από αυτούς καλύτερος. Συνέλαβε αιχμαλώτους τον Λούκιο Κάσσιο, τον Οπλιο Κόιντο και τον Μάνιο Ακίλιο και τους περιέφερε μαζί του, μέχρι που σκότωσε τον τελευταίο, επειδή είχε γίνει αίτιος του πολέμου, ενώ παρέδωσε τους άλλους δύο στον Σύλλα. Νίκησε επίσης τον Φιμβρία, τον Μουρήνα, τον ύπατο Κόττα, τον Φάβιο και τον Τριάριο. Διατηρούσε πάντα υψηλό φρόνημα και άντεχε στις ταλαιπωρίες, ακόμη και στις συμφορές. Ακόμη και όταν νικιόταν, δεν παρέλειπε κανένα τρόπο επίθεσης κατά των Ρωμαίων. Συνήψε συμμαχία με τους Σαινίτες και τους Κελτούς και έστειλε δικούς του στον Σερωάριο στην Ιβηρία. Τραυματίστηκε πολλές φορές από εχθρούς και από άλλους, σε επιβουλές κατά της ζωής του, αλλά ποτέ, ακόμη και τότε, δεν σταμάτησε από τίποτε, ακόμη και όταν ήταν γέρος. Καμιά από τις επιβουλές δεν διέλαθε της προσοχής του, ούτε και η τελευταία, αλλά την αφήφησε με τη θέλησή του και χάθηκε από αυτήν. Τόσο αχάριστη είναι η πανουργία όταν συγχωρείται. Ήταν φονικός και σκληρός προς τους πάντες: σκότωσε τη μητέρα του, τον αδελφό του και, από τα παιδιά του, τρεις γιους και δύο θυγατέρες. Ήταν μεγαλόσωμος, όπως φανερώνουν τα όπλα που έστειλε ο ίδιος στη Νεμέα και στους Δελφούς, και τόσο εύρωστος ώστε μέχρι το τέλος της ζωής του ίππευε και έριχνε το ακόντιο και μπορούσε να διανύσει χίλια στάδια σε μια μέρα, έχοντας άλογα να τον περιμένουν κατά διαστήματα. Οδηγούσε ένα άρμα με δέκα άλογα ζεμένα μαζί. Καλλιεργούσε την ελληνική παιδεία, γι' αυτό και είχε γνωρίσει την ελληνική θρησκεία, και αγαπούσε τη μουσική. Γενικά ήταν σόφρων και ανθεκτικός στους κόπους και το μόνο στο οποίο ενέδιδε ήταν οι γυναικείες ηδονές.»

(Αππιανός, Ρωμαϊκά, Μιθριδάτειος, 112/μεταφ. Φιλ. Ομάδα «Κάκτου».)

Αυτήν την περιγραφή της προσωπικότητας του Μιθριδάτη ΣΤ' του Ευπάτωρος δίνει ο ιστορικός Αππιανός στο τέλος του «Μιθριδατικού Πολέμου», μιας προσωπικότητας ομολογουμένως αρχικά ιδιόμορφης και αινιγματικής περισσότερο από όλες όσες έζησαν στην πολυτάραχη ελληνιστική περίοδο. Ο Μιθριδάτης ΣΤ' ο Ευπάτωρ υπήρξε βασιλέας του Πόντου και του κράτους του Κιμμεριού Βοσπόρου από το 132 έως το 63 π.Χ. Το βασίλειο του Πόντου ήταν, μαζί με την Πέργαμο και τη Βιθυνία, ένα από τα «μικρά κράτη» της ελληνιστικής εποχής που αποσχίσθηκαν από την αυτοκρατορία των Σελευκιδών και ανεξαρτητοποιήθηκαν,

περίπου κατά το πρώτο ήμισυ του 3ου αιώνα π.Χ. Διαμέσου των παραλιακών ελληνικών πόλεων (Αμισού, Σινώπης, κλπ.) ο Πόντος και η Καππαδοκία ανέπτυξαν στενές εμπορικές σχέσεις με τις άλλες ελληνικές περιοχές του Ελληνισμού, τόσο στον Εύξεινο Πόντο, όσο και στη Μεσόγειο. Εξάλλου, οι σχέσεις των Ελλήνων με τον Πόντο ανάγονται σε πολύ αρχαίους χρόνους, όπως υπαινίσσεται και ο μύθος της Αργοναυτικής Εξοστρατείας για την αναζήτηση του χρυσόμαλλον δέρατος. Είναι γνωστό ότι όλη η περιοχή από τη Σινώπη μέχρι την Κολχίδα (στον Καύκασο) βρέθει από μεταλλοφόρα κοιτάσματα (σιδήρου και χρυσοί). Οι πιο σημαντικές πό-





Χάλκινο (AE-21 mm) νόμισμα Σινώπης, 2ος – 1ος αιώνας π.Χ.  
Βάρος 7,24 γρ. (Malter Galleries).

Εμπροσθότυπος: Αιγίδα, με κεφαλή γοργόνας στο κέντρο.

Οπισθότυπος: Νίκη κινούμενη προς τα δεξιά, κρατώντας ένα φύλλο φοινίκια. Στο πεδίο η επιγραφή ΣΙΝ-ΩΠ / ΜΕ.



Ορειχάλκινο (Z-21 mm) νόμισμα Αμισού, περίπου 120-63 π.Χ.

Βάρος 7,91 γρ. (Classical Numismatic Group, Inc. / 525769934)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αρη με περινεφαλαία προς τα δεξιά.

Οπισθότυπος: ΑΜΙ-ΣΟΥ. Ξίφος σε κολέο.

λεις του βασιλείου του Πόντου και σπουδαία εμπορικά κέντρα ήταν η Αμισός (σημ. Σαμψούντα) και η Σινώπη. Από την Αμισό καταγόταν και ο γεωγράφος Στράβωνας, από το σύγγραμμά του οποίου, τα «Γεωγραφικά», αντλούμε πολλές πληροφορίες για την περιοχή αυτή, όπου ρίζωσε ο Ελληνισμός ήδη από τον 8ο αιώνα π.Χ.

Από τα αρχαιολογικά ευρήματα προκύπτει ότι οι βασιλείς του Πόντου είχαν στενότερες σχέσεις με τις άλλες παράλιες ελληνικές πόλεις της Μαύρης Θάλασσας, ιδίως με την Οδησσό, ενώ έχει υποστηριχθεί ότι είχαν συγκροτήσει ένα σχέδιο για τη δημιουργία ενός μεγάλου κράτους που θα περιελάμβανε όλους τους Έλληνες που κατοικούσαν στις ακτές του Ευξείνου Πόντου. Η υποταγή της Μακεδονίας το 168 π.Χ. και της Αχαϊκής Συμπολιτείας το 146 π.Χ. εδραίωσε τη ρωμαϊκή κυριαρχία στην Ελλάδα, ενώ μετά την καταστολή της εξέγερσης του Αριστόνου στη Περγάμου και της «διαθήκης» του Αττάλου Γ', με την οποία κληροδοτούσε το κράτος του στον «ρωμαϊκό δήμο», το βασίλειο της Περγάμου έγινε ρωμαϊκή επαρχία. Ετσι οι Ρωμαίοι δημιούργησαν ένα σημαντικό προγεφύρωμα για την κατάκτηση ολόκληρης της Μικράς Ασίας. Ένα πλήθος Ρωμαίων κυβερνητικών εκπροσώπων και εμπόρων κατέφθασε στην περιοχή, πληττοντας καιρία τα συμφέροντα των ελληνικών πόλεων και προκαλώντας την οικονομική εξάλειψη πολλών Ελλήνων, ιδιαίτερα εκείνων των χαμηλότερων τάξεων. Η «Pax Romana» έπεσε σαν πέλεκυς πάνω στους Έλληνες, τόσο της Ελλάδας, όσο και της Ασίας. Δεν υπήρχε όμως κανένα ελληνικό κράτος ικανό να αντισταθεί ή να επαναστατήσει κατά της Ρώμης. Μόνο ένας ηγεμόνας, καταγόμενος από τη μεγάλη εξελληνισμένη περιοχή του Πόντου, ο Μιθριδάτης ΣΤ' ο Ευπάτωρ, αφήρησε τη δύναμη της κραταιάς Ρώμης και ενεπλάκη σ' έναν πολύχρονο πόλεμο μαζί της, μέχρι τέτοιου σημείου, ώστε να καταστεί ένας πραγματικός εφιάλης των Ρωμαίων.

Το βασίλειο του Πόντου είχε ισχυροποιηθεί σημαντικά κατά το δεύτερο ήμισυ του 2ου αιώνα π.Χ. επί βασιλείας Μιθριδάτου Ε' του Ευεργέτη, αλλά τη μεγαλύτερη ακμή του τη γνώρισε όταν βασιλιάς έγινε ο γιος του, ο Μιθριδάτης ΣΤ' «ο Ευπάτωρ και Διόνυσος». Ο Μιθριδάτης ΣΤ', Έλληνας κατά το ήμισυ δεδομένου ότι μητέρα του ήταν η Ελληνίδα βασίλισσα Λαοδίκη (κόρη του βασιλιά Αντίοχου του Επιφανούς) γεννήθηκε στη Σινώπη, προσηύχονσα τον βασιλείου του Πόντου. Ελαβε ελληνική μόρφωση και μεγάλωσε μέσα σ' ένα καθαρά εξελληνισμένο περιβάλλον. Ενώ ήταν μόλις 12 ετών (το 120 π.Χ.) δολοφονήθηκε ο πατέρας του από την αδίστακτη μητέρα του Λαοδίκη, που ενεργούσε βέβαια από προσωπική φιλοδοξία αλλά στην ουσία ως τυφλό όργανο της Ρώμης. Λίγο αργότερα αναγκάστηκε να δραπετευθεί από τα ανάκτορα αφού συστηματικά απειλείτο η ίδια του η ζωή. Επτά χρόνια πέθανε στα άγρια δάση, ζώντας μόνο από το κινήρι και κομμάτια πέτρας στα άγρια γοργα αυτή ζωή, όπως ήταν φυσικό, του σπλήρυνε την ψυχή και συνετέλε-



Αργυρό (AR) τετράδραχμο του «ταμία» («quaestor») της Μακεδονίας Ασιίλλα, περίπου 93-92 π.Χ.

Βάρος 17,13 γρ. Νομισματοκοπείο Μακεδονίας.

(Giessener Munzhandlung/Ancient Coins/1st Class/ No 7)

Εμπροσθότυπος: ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ. Κεφαλή Μεγάλου Αλεξάνδρου προς τα δεξιά.

Οπισθότυπος: AESILLAS Q. Ρόπαλο, χρηματοκιβώτιο και η καρέκλα του γραφείου του «ταμία». Όλα περιβάλλονται από στεφάνι.



Αργυρό (AR) τετράδραχμο του «ταμία» («quaestor») της Μακεδονίας Ασιίλλα, περίπου 70 π.Χ.

Βάρος 16,89 γρ. Νομισματοκοπείο Μακεδονίας.

(Classical Numismatic Group, Inc. / Greek Silver Coins EF)

Εμπροσθότυπος: ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ. Κεφαλή Μεγάλου Αλεξάνδρου προς τα δεξιά, με μονόγραμμα BR ή BT μπροστά.

Οπισθότυπος: AESILLAS Q. Ρόπαλο, χρηματοκιβώτιο και η καρέκλα του γραφείου του «ταμία». Όλα περιβάλλονται από στεφάνι.





Αργυρό (AR) τετράδραχμο του Μιθριδάτη ΣΤ', περίπου 120-63 π.Χ.  
Βάρος 16,71 γρ. (Classical Numismatic Group, Inc. / Greek Silver Coins Superb)

Εμπροσθότυπος: Διαδούμενη εξιδανικευμένη κεφαλή Μιθριδάτη προς τα δεξιά, με πλούσιους κυματιστούς βοστρύχους.

Οπισθότυπος: ΒΑΣΙΛΕΩΣ / ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ / ΕΥΠΑΤΟΡΟΣ. Αρσενικό ελάφι βόσκει προς τα αριστερά πάνω σε μια οριζόντια γραμμή που υποδηλώνει το έδαφος. Αριστερά στο πεδίο μηνίσκος, αστέρι (σύμβολα του βασιλιά) και μονόγραμμα. Στα δεξιά ΓΚΣ και μονόγραμμα, ενώ κάτω Θ (9 μήνες). Όλα περιβάλλονται από στεφάνι κισσού.

σε άμεσα στη διαμόρφωση του άτεγκτου χαρακτήρα του. Με τρομερή αντοχή και απίστευτη θέληση απέκτησε γρήγορα τον θαυμασμό των συντρόφων του καθώς στο πρόσωπό του έβλεπαν έναν χαρισματικό ηγέτη και έναν γενναίο διάδοχο. Στα 20 του επέστρεψε στη Σινώπη, συνέλαβε τη μητέρα του και την έβλεψε στη φυλακή, όπου και πέθανε (σύμφωνα με κάποιες πηγές την εκτέλεσε). Η σκληρότητά του υπήρξε πολλές φορές ανείπωτη. Λίγο αργότερα σκότωσε τον αδελφό του, Μιθριδάτη τον Χρηστό. Ο Μιθριδάτης ΣΤ' ήταν αποφασισμένος να ανορθώσει το κράτος, το οποίο, όταν το παρέλαβε, ήταν εντελώς διαλυμένο και ουσιαστικά προτεκτοράτο των Ρωμαίων. Μοναδικός στόχος του ήταν η δημιουργία ενός τεράστιου κράτους. Για τον λόγο αυτόν επεχείρησε να ενώσει τους διασπαρτημένους Έλληνες εναντίον της Ρώμης, προσφέροντάς τους ελπίδες και ελπίδες για ένα καλύτερο μέλλον.

Ο 1ος αιώνας π.Χ. όμως (αλλά και οι επόμενοι) είναι η εποχή της ρωμαϊκής κυριαρχίας. Η Ρώμη, η μεγάλη δύναμη της εποχής, παρουσίασε την περίοδο που εξετάζουμε μια ακολουθία μεγάλων στρατιωτικών ηγετών, όπως τον Σύλλα, τον Πομπήιο, τον Κράσο, τον Ιούλιο Καίσαρα, τον Μάρκο Αντώνιο και τον Οκταβιανό. Όλοι τους πολέμησαν στην Ανατολική Μεσόγειο εναντίον εξωτερικών ηγεμόνων ή μεταξύ τους. Τα ελληνικά όπλα είχαν σιγήσει. Αν εξαιρεθεί ο Μιθριδάτης, κανείς Έλληνας δεν μπόρεσε να προβάλει κάποια υπολογίσιμη αντίσταση στις ρωμαϊκές λεγόμενες και στο τέλος όλες οι ελληνικές χώρες της Ανατολικής Μεσογείου, συμπεριλαμβανομένων των υπολειμμάτων των διαδόχων βασιλείων της Συρίας των Σελευκιδών και της πολεμιακής Αιγύπτου, εσοματώθηκαν στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η οποία στα τέλη του αιώνα είχε εξαπλωθεί σχεδόν μέχρι τα απώτατα όριά της. Ετσι, η περίοδος αυτή αποτελεί και το τελευταίο κεφάλαιο στην ιστορία της ελεύθερης αρχαίας ελληνικής νομισματοκοπίας (δεδομένου ότι ανατολικά της Αδριατικής Θάλασσας είχαν επιζηήσει κατά τον 1ο αιώνα π.Χ. κάποιες ανεξάρτητες ελληνικές νομισματικές κοπές).

Σ' αυτό το κεφάλαιο ξεχωριστή θέση κατέχουν οι νομισματικές σειρές του τελευταίου βασιλιά του Πόντου, του Μιθριδάτη ΣΤ' του Ευπάτορος. Εκμεταλλούμενος τον εμφύλιο πόλεμο των Ρωμαίων, ο Μιθριδάτης κατέλαβε το 88 π.Χ. τη Βιθυνία, την Καππαδοκία, αρχικά από τα νησιά του Αιγαίου, τη Θράκη και την Αθήνα. Συγχρόνως σιγήθηκε μια σύμμαχη με τον βασιλέα της Αρμενίας Τιγράνη. Οι Αθηναίοι προσχώρησαν γρήγορα στον συνασπισμό των δύο ανατολικών μοναρχών ελπίζοντας ότι θα αποσειούν τη ρωμαϊκή τυραννία και θα αποκαταστήσουν την



Χρυσός (AV) στατήρας του Μιθριδάτη ΣΤ'.  
Περίοδος του Α' Μιθριδατικού Πολέμου, 88-86 π.Χ.  
Βάρος 8,22 γρ., Νομισματοκοπείο Ιστρου (Θράκης).  
(Antiqua Inc. Ancient Art & Numismatics/ 8C036)

Εμπροσθότυπος: Διαδούμενη κεφαλή θεοποιημένου Μεγάλου Αλεξάνδρου προς τα δεξιά, φορώντας κέρατα του Αμμωνα.

Οπισθότυπος: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΥΣΙΜΑΧΟΥ. Αθηνά καθήμενη προς τα αριστερά, με τον αριστερό της αγκώνα να αναπαύεται πάνω σε μια ασπίδα, κρατά Νίκη στο προτεταμένο δεξί της χέρι. ΑΙ πάνω από το γόνατο, ΙΣ πάνω στον θρόνο, τρίαινα στο κάτω μέρος του περιθωρίου.



Χρυσός (AV) στατήρας του Μιθριδάτη ΣΤ'.  
Περίοδος του Α' Μιθριδατικού Πολέμου, 88-86 π.Χ.  
Βάρος 8,27 γρ., Νομισματοκοπείο Τόμου (Θράκης).  
(Antiqua Inc. Ancient Art & Numismatics/ 8C037)

Εμπροσθότυπος: Διαδούμενη κεφαλή θεοποιημένου Μεγάλου Αλεξάνδρου προς τα δεξιά, φορώντας κέρατα του Αμμωνα.

Οπισθότυπος: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΥΣΙΜΑΧΟΥ. Αθηνά καθήμενη προς τα αριστερά, με τον αριστερό της αγκώνα να αναπαύεται πάνω σε μια ασπίδα, κρατά Νίκη στο προτεταμένο δεξί της χέρι. ΘΕΜ πάνω από το γόνατο, ΙΣ πάνω στον θρόνο, τρίαινα στο κάτω μέρος του περιθωρίου.

παλιά δημοκρατία τους. Τα χρόνια αυτά η επιρροή του Μιθριδάτη στην Αθήνα ήταν μεγάλη, όπως δείχνουν και οι πολύ ενδιαφέρουσες κοπές των ασημένιων τετραδραχμίων της «νέας τεχνολογίας», με την κεφαλή της Αθηνάς Παρθένου του Φειδία και των χρυσών στατήρων, με το όνομα του «Βασιλέως Μιθριδάτη», που ετέθησαν σε κυκλοφορία στο διάστημα 88-86 π.Χ., όταν οι οπαδοί του Μιθριδάτη ΣΤ' είχαν την εξουσία στην Αθήνα. Οι περισσότεροι Έλληνες τάχθηκαν με το μέρος του βασιλιά του Πόντου, όταν αυτός υποσχέθηκε «άφεση χρεών» και απελευθέρωση των δούλων. Η τακτική αυτή ωστόσο τον έφερε αντιμέτωπο με τους φιλορομαίους εύπορους κατοίκους της Μικράς Ασίας και της ηπειρωτικής Ελλάδας. Από τα ελληνικά νησιά μόνο η Ρόδος έμεινε πιστή στους Ρωμαίους.

Οι Ρωμαίοι λόγω των επαναστάσεων (ήταν η περίοδος κατά την οποία είχαν εξεγερθεί οι λαοί της Ιταλίας κατά της ρωμαϊκής κυριαρχίας) και τον εσωτερικών τους ταραχών (εμφυλίων πολέμων) δεν είχαν τις οικονομικές δυνατότητες να κηρύξουν άμεσως έναν πόλεμο εναντίον του





Χρυσός (ΑΥ) στατήρας του Μιθριδάτη ΣΓ'.  
Περίοδος του Α' Μιθριδατικού Πολέμου, 88-86 π.Χ.  
Βάρος 8,41 γρ., Νομισματοκοπείο Καλλιάτιδος (Θράκης).  
(Classical Numismatic Group, Inc. / 61044)  
Εμπροσθότυπος: Διαδούμενη κεφαλή θεοποιημένου Μεγάλου Αλεξάνδρου προς τα δεξιά, φορώντας κέρατα του Αρμωνα.  
Οπισθότυπος: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ. Αθηνά καθήμενη προς τα αριστερά, με τον αριστερό της αγκώνα να αναπαύεται πάνω σε μια ασπίδα, κρατά Νίκη στο προτεταμένο δεξί της χέρι. ΚΑΑ πάνω στον θρόνο, τρίαίνα στο κάτω μέρος του περιθωρίου.



Χρυσός (ΑΥ) στατήρας του Μιθριδάτη ΣΓ'.  
Περίοδος του Α' Μιθριδατικού Πολέμου, 88-86 π.Χ.  
Βάρος 8,42 γρ., Νομισματοκοπείο Τόμων (Θράκης).  
(Classical Numismatic Group, Inc. / 525757971)  
Εμπροσθότυπος: Διαδούμενη κεφαλή θεοποιημένου Μεγάλου Αλεξάνδρου προς τα δεξιά, φορώντας κέρατα του Αρμωνα.  
Οπισθότυπος: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ. Αθηνά καθήμενη προς τα αριστερά, με τον αριστερό της αγκώνα να αναπαύεται πάνω σε μια ασπίδα, κρατά Νίκη στο προτεταμένο δεξί της χέρι. ΔΙΟ πάνω από το γόνατο, ΤΟ πάνω στον θρόνο, τρίαίνα στο κάτω μέρος του περιθωρίου.



Χρυσός (ΑΥ) στατήρας του Μιθριδάτη ΣΓ'.  
Περίοδος του Α' Μιθριδατικού Πολέμου, 88-86 π.Χ.  
Βάρος 8,17 γρ., Νομισματοκοπείο Ιστρου (Θράκης).  
(Classical Numismatic Group, Inc. / 61143)  
Εμπροσθότυπος: Διαδούμενη κεφαλή θεοποιημένου Μεγάλου Αλεξάνδρου προς τα δεξιά, φορώντας κέρατα του Αρμωνα.  
Οπισθότυπος: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ. Αθηνά καθήμενη προς τα αριστερά, με τον αριστερό της αγκώνα να αναπαύεται πάνω σε μια ασπίδα, κρατά Νίκη στο προτεταμένο δεξί της χέρι. ΔΙ πάνω από το γόνατο, ΙΣ πάνω στον θρόνο, τρίαίνα στο κάτω μέρος του περιθωρίου.



Χρυσός (ΑΥ) στατήρας του Μιθριδάτη ΣΓ'.  
Περίοδος του Α' Μιθριδατικού Πολέμου, 88-86 π.Χ.  
Βάρος 8,24 γρ., Νομισματοκοπείο Ιστρου (Θράκης).  
(Classical Numismatic Group, Inc. / ID 2874)  
Εμπροσθότυπος: Διαδούμενη κεφαλή θεοποιημένου Μεγάλου Αλεξάνδρου προς τα δεξιά, φορώντας κέρατα του Αρμωνα.  
Οπισθότυπος: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ. Αθηνά καθήμενη προς τα αριστερά, με τον αριστερό της αγκώνα να αναπαύεται πάνω σε μια ασπίδα, κρατά Νίκη στο προτεταμένο δεξί της χέρι. ΔΙ πάνω από το γόνατο, ΙΣ πάνω στον θρόνο, τρίαίνα στο κάτω μέρος του περιθωρίου.

Μιθριδάτη και των επαναστατημένων Ελλήνων (ιδίως των Αθηναίων). Με αρκετή δυσκολία, όπως αναφέρει ο Αππιανός (κεφ. 22), κατάφεραν να συγκεντρώσουν 9.000 λίτρες χρυσού. Από τις πρώτες σειρές που ετέθησαν σε κυκλοφορία, πιθανότατα για να καλύψουν τις ανάγκες του πρώτου πολέμου εναντίον του Μιθριδάτη, είναι τα ασημένια τετραδράχμια που κόπηκαν στη ρωμαϊκή επαρχία της Μακεδονίας με το όνομα του Αισίλλα, του Ρωμαίου υπείθυνου οικονομικών (quaestor). Τα νομίσματα αυτά φέρουν στον εμπροσθότυπο κεφαλή του Μεγάλου Αλεξάνδρου ενώ στον οπισθότυπο, ρόπαλο, χρηματοκιβώτιο και την καρδέλλα του γραφείου του κυαίστορα. Η εμφάνιση του πορτραίτου του Αλεξάνδρου είναι αρκετά ενδιαφέροντα και δείχνει μια προσπάθεια της ρωμαϊκής προπαγάνδας να υιοθετήσει τη μορφή του Μεγάλου Μακεδόνα στην επαρχιακή νομισματοκοπία. Παρόλα αυτά, και στη Μακεδονία, όπως στην υπόλοιπη Ελλάδα, το ρωμαϊκό δημόσιο άρχισε να αντικαθιστά βαθμιαία τα τοπικά ασημένια νομισματοκοπεία, ήδη από τα μέσα

του Ιου αιώνα π.Χ. Αν και οι τοπικές ελληνικές χάλκινες σειρές συνεχίστηκαν, θεωρούνται ως ρωμαϊκά επαρχιακά νομίσματα.

Η «αποστασία» της Αθήνας τιμωρήθηκε λίγο αργότερα με ωμή σκληρότητα από τον Ρωμαίο στρατηγό Λούκιο Κορνήλιο Σύλλα, ο οποίος ανακατέλαβε και λεηλάτησε την πόλη το 86 π.Χ. Αμέσως, μάλιστα, για να υπονομεύσει τη νομισματική πολιτική του αντιπάλου του, έθεσε σε κυκλοφορία απομιμήσεις των ασημένιων αθηναϊκών τετραδράχμιων της «νέας τεχνοτροπίας» που λίγο πριν είχε κόψει ο Μιθριδάτης. Ως απάντηση για την καταστροφή της Αθήνας, ο Μιθριδάτης κατέσφαξε 80-100 Ρωμαίους της Μικράς Ασίας (Ρωμαίους «δημοσιώνας» και Ιταλούς εμπόρους που είχαν εγκατασταθεί στις ελληνικές πόλεις).

Οι νομισματικές σειρές του Μιθριδάτη εντάσσονται γενικότερα στις αντιλήψεις της δυναστείας του βασιλείου του Πόντου. Τα αργυρά τετραδράχμια του βασιλιά, έργα Ελλήνων χαρκατών που είχαν μεταναστεύσει στην περιοχή, φέρουν την προσωπογραφία του Μιθριδάτη (στην κύρια





Αργυρό (AR) τετράδραχμο «Μεγάλου Αλεξάνδρου», μεταθανάτια κοπή, περίπου 125-70 π.Χ.

Βάρος 16,35 γρ. Νομισματοκοπείο Οδησσοῦ (Θράκης).

(Malter Galleries/Auction Catalogue for Nov. 12, 2000/ No 26)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Ηρακλείους προς τα δεξιά, φορώντας λειοντοξεφάλη. Οπισθότυπος: ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Ζευς ἔenthρονος προς τα δεξιά, κρατώντας ἕναν αετό και σκήπτρο. ΘΕΜ μπροστά του και μονόγραμμα κάτω από το θάθισμα.



Αργυρό (AR) τετράδραχμο «Μεγάλου Αλεξάνδρου», μεταθανάτια κοπή, περίπου 125-70 π.Χ.

Βάρος 15,67 γρ. Νομισματοκοπείο Οδησσοῦ (Θράκης).

(Malter Galleries/Auction Catalogue for Nov. 12, 2000/ No 27)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Ηρακλείους προς τα δεξιά, φορώντας λειοντοξεφάλη. Οπισθότυπος: ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Ζευς ἔenthρονος προς τα δεξιά, κρατώντας ἕναν αετό και σκήπτρο. ΘΕ μπροστά του και μονόγραμμα κάτω από το θάθισμα.

ὄμη), τα χαρακτηριστικά του οποίου αποδίδονται – ιδιαίτερα στις μεταγενέστερες κοπές – αρκετά εξιδανικευμένα προσεγγίζοντας τις θεϊκές μορφές. Στον οπισθότυπο των αργυρών τετράδραχμων εικονίζεται αρωσενικό ελάφι να βόσκει προς τα αριστερά, τα εμβλήματα του βασιλιά (μηνίσκος και αστέρι), όλα μέσα σε στεφάνι από δάφνη ή κισσό. Εκτός από την αριστοκρατική κοπή που βρίσκεται στο Νομισματικό Μουσείο Αθηνών (βλ. Αρχαία Νομίσματα, Εκδοτική Αθηνών, σελ. 35 & εικ. 181), επίσης ενδιαφέρονσα είναι η κοπή ενός αργυρού τετράδραχμου που παρουσιάζουμε από τον οίκο δημοπρασιών Classical Numismatic Group (CNG). Ο Μιθριδάτης μαζί με τα ασχημένα τετράδραχμα ἔκοψε και χρυσούς στατήρες (αρκετά παραδείγματα προέρχονται από τα νομισματοκοπεία των παρόλιων ελληνικών πόλεων της βορειοανατολικής Θράκης). Σ' αυτά εικονίζεται στον εμπροσθότυπο η κεφαλή του (θεοποιημένου, με κέρατα Ἄμμωνα) Μεγάλου Αλεξάνδρου και στον οπισθότυπο ἔenthρονη Αθηνά με το ὄνομα του βασιλέως Ανσιμάχου στο πεδίο, μαζί με μονογράμματα.

Αρκετές νομισματικές σειρές πόλεων του Πόντου παρουσιάζουν αρκετά κοινά γνωρίσματα με τις κοπές του Μιθριδάτη, καθώς φέρουν παρόμοιες παραστάσεις (σχέδια που παραλέπουν με αρκετή σαφήνεια

στον Μιθριδάτη), γεγονός το οποίο αποτελεί ισχυρή απόδειξη ότι οι πόλεις αυτές ανήκαν στο βασίλειό του. Και άλλες πηγές, αλλά και τα νομίσματα της δυτικής ακτής του Ειξείνου Πόντου υποδηλώνουν ότι αυτή η περιοχή ενσωματώθηκε (ή - τουλάχιστον - βρέθηκε υπό άμεση ἐξάρτηση) για ἕνα μεγάλο διάστημα στο βασίλειο του Μιθριδάτη. Αυτό βέβαια φανερώνουν οι σημαντικές σειρές χρυσών στατήρων που κόπηκαν από τα νομισματοκοπεία των ελληνικών πόλεων της περιοχής (Ποτρου, Τόμων και Καλλάτιδος), κατά τη διάρκεια του Α' Μιθριδατικού Πολέμου (88-86 π.Χ.). Επιπρόσθετα, στα τελευταία μεταθανάτια τετράδραχμα με παραστάσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου που κόπηκαν στο νομισματοκοπείο της Οδησσοῦ γύρω στο 75 π.Χ. εικονίζεται κεφαλή του Ηρακλείους, η οποία παρουσιάζει κατά τρόπο ἐκδήλο τα χαρακτηριστικά του Μιθριδάτη ΣΤ'. Η εμφάνιση της προσωπογραφίας του σ' ἕνα τετράδραχμο του «Αλεξάνδρου», δηλωτική μιας αλλαγής του τύπου στο πορτραίτο των νομισμάτων του (από ἕνα ρεαλιστικό σε ἕνα περισσότερο νεανικό και ιδεαλιστικό πορτραίτο), υποδηλώνει ότι ο Μιθριδάτης επιθύμησε να προβάλει τον εαυτό του ως ἕνα εἶδος σύγχρονου Αλεξάνδρου. Αυτή η αλλαγή της προσωπογραφίας πραγματοποιήθηκε περίπου την εποχή που ο Μιθριδάτης ἄρχισε τον πόλεμό του εναντίον των Ρωμαίων, το 89 π.Χ. Ωστόσο, το νεανικό πρόσωπο παρέμεινε στα νομίσματά του για το υπόλοιπο της βασιλείας του. Μία ἀκόμη σημαντική καινοτομία στη νομισματοκοπεία με βάση το μέταλλο μπορεί να χρονολογηθεί στα χρόνια της βασιλείας του Μιθριδάτη. Πρόκειται για την εισαγωγή ενός νέου κράματος, του ορεζάλου, γνωστού ἤδη στους ασχαίους, το οποίο πρώτα χρησιμοποιήθηκε για τη νομισματοκοπεία στον Πόντο αυτήν την περίοδο.

Η ἐξωντωτική διαμάχη ανάμεσα στον Μιθριδάτη και τη Ρώμη ἀνέδειξε νικητές τους λεγεωνάρχους. Το βασίλειο του Πόντου ερημώθηκε από τις επιδρομές των Ρωμαίων στρατιωτών και οι σημαντικότερες ελληνικές πόλεις, όπως η Ἀμισός και η Σινώπη, καταστράφηκαν. Η καταβολή μιας ἐξωντωτικής αποζημίωσης ἐπεβλήθη στις ελληνικές πόλεις της Μικράς Ἀσίας, που γνώρισαν μια περίοδο βαθιάς οικονομικής κρίσης. Ετσι, ολοκληρώθηκε η τελευταία προσπάθεια του ελληνιστικού κόσμου να αποτινάξει τη ρωμαϊκή κυριαρχία. Η παρουσία της Ρώμης στη Μικρά Ἀσία και τον Πόντο υπήρξε ἔκοτε εντονότερη και περισσότερο ἀποκάλυπτη. Η ρωμαϊκή επιρροή πάνω σ' ὅτι ἀπέμεινε από τις τοπικές νομισματοκοπείες της περιοχής ἀεξήθηκε κατακόρυφα. Ὄνόματα Ρωμαίων διοικητῶν ἐμφανίσθηκαν σε χάλκινα νομίσματα που κόπηταν από τις πόλεις των νέων ρωμαϊκών επαρχιών της Βιθυνίας και του Πόντου, οι οποίες συγχροτήθηκαν και ἐπίσημα το 63 π.Χ., όταν πλέον το ἄλλοτε ελεύθερο βασίλειο της Βιθυνίας κληροδοτήθηκε στους Ρωμαίους. Την ίδια τύχη είχε και το βασίλειο της Καππαδοκίας, το οποίο υπήρξε ἐξαχρημένο από τη Ρώμη, ἐνὸς η προ-ρωμαϊκή συμπεριφορά του βασιλιά Αριοβαρζάνη I (95-62 π.Χ.) ἀνταναλάτα με τρόπο ἐκδήλο στις ρωμαϊκού τύπου προσωπογραφίες των πάνω σε νομίσματα. Εχει υποστηριχθεί ότι ἀντὸς ο τύπος προσωπογραφιών ἐπιλέχθηκε σκόπιμα για να δοθεῖ ἔμφαση σε χαρακτηριστικά συγγενή με ἐκεῖνα που προβλήθηκαν μέσα από σύγχρονες ρωμαϊκές προσωπογραφίες – μορφές μέσης ηλικίας, γεμάτες ἔγνοιες και σοβαρότητα – σε ἀντίθεση με τα νεανικά, ιδεαλιστικά και ἐξεζητημένα χαρακτηριστικά των προσωπογραφιών του Μιθριδάτη. Πολλές φορές ο Μιθριδάτης ἐξεδίωξε τον Αριοβαρζάνη από το βασίλειό του και προσάρτησε την Καππαδοκία, ἀλλά οι Ρωμαῖοι κάθε φορά ἀποκαθιστοῦσαν στη θέση του τον «φίλο» τους, που ἔμεινε γνωστός στην ἱστορία ως «Φίλορωμαῖος».

**Σημείωση:** Τα νομίσματα που παρουσιάζονται προέρχονται από τις συλλογές των οίκων δημοπρασιών Classical Numismatic Group, Malter Galleries, Antiqua Inc. Ancient Art & Numismatics και Giessener Münzhandlung (GM).

**Δημήτριος Ν. Γαρουφαλής**  
Δ/ντής Σύνταξης - Αρχαιολόγος